

Szerzett vagy öröklött immunhiány?

Zuzana Kusá

Csepeli György és szerzőtársai tanulmányát vegyes érzelmekkel fogadtam. Bár a hasonló dolgozatokra írott válaszok általában azzal a kijelentéssel kezdődnek, hogy „nagy örömmel olvastam e tanulmányt”, én ezúttal lehetetlennek érzem e szabványos formula alkalmazását; hogy egy kissé morbid hasonlattal éljek: olyan lenne, mintha bevallanám, hogy örömmel olvastam egy halottkém jelentését.

Ha az összes kelet-európai országban vizsgáljuk a társadalomtudományok helyzetét, akkor talán túlzás lenne a szerzők diagnózisát egy halottkém jelentéséhez hasonlítani. A szlovákiai helyzetet illetően azonban nem is tűnik olyan képtelennek ez az összehasonlítás. E metafora használatakor nem a szlovák szociológia „intézményi (holt)test(ület)ére” gondolok, hiszen megvannak a kutató és oktatási intézmények, van egy szakfolyóirat, sőt a szakmai szövetség is életben maradt, a kutatók többsége pedig szorgalmasan gyűjti és dolgozza fel az adatokat. Ha azonban a szociológiai élet indikátorának nem a pusztá testi létezését (amely, ahogy a szerzők írják, talán csak „puszta héj”), hanem a kölcsönös kommunikáció és reflexivitás működését tekintem, akkor a szlovák szociológiai közösség, úgy tűnik, közel áll haláltusájához.

Szlovákiával kapcsolatban elképesztett a szerzők precizitása, az, ahogy a társadalomtudományok (konkrétan a szociológia) helyzetét elemzik: mintha az elemzés során kimondottan a szlovák szociológiát tartották volna szem előtt. Itt meg is állhatnék, és beérhetném annyival, hogy gratulálok a szerzők szociológiai képzelőerejéhez: ez a dolgozat figyelemre méltó és ismerős elemzését adja a társadalomtudományok bonyolult kelet-európai feltételeinek; lehetővé teszi, hogy megfigyeljük a tágabb intézményi keretek között művelt szociológia egyes szakmai nehézségeit; fölfed több, a mi helyzetünkben egy időben jelentkező tényezőt, és rávilágít azok egymást kölcsönösen erősítő hatására stb. Nyilván kényelmesebb és biztonságosabb (noha kétségtelenül tisztességtelen) lenne, ha nem azon meggyőződésem alapján vizsgálnám a dolgot, mely szerint a szlovák szociológia jelenlegi állapota alátámasztja a Csepeli György és szerzőtársai által levont végkövetkeztetések plauzibilitását. Nem vagyok biztos benne, hogy képes vagyok arra, amit e szerzők bámulatosan megoldottak, vagyis hogy felülemelkedjem a szolidaritási elkötelezettségeken, és hogy megszegjem a világ társadalomtudományába való sikeres beilleszkedésünk hallgatólagos játékszabályait. Mivel nemigen tudom kiszakítani magam abból a csoportból, amelynek állapota és józan-sága képezi a vita tárgyát, mivel túlságosan közelről látom a dolgokat, zavarba jövők, ha belenézek az elem tartott „tükörbe”, és inkorrektnek, helytelennek tartom az elemzést. Nem csupán a szegénység nyilvános (nemzetközi) beismerését (amit hagyományosan magunkba fojtottunk), illetve a merevséget tartom helytelennek; jogos aggályaim vannak amiatt is, hogy a rendszerint „nemzetközi együttműködés” névvel illetett projektekből alárendelt és

alantas szerepünk könyörtelen fölfedésével esetleg nem jótékony, hanem éppen romboló hatásokat érünk el, méghozzá nem csupán a saját önbecsülésünket és méltóságunkat illetően, hanem – ami még fontosabb – a hazai intézmények (anyagi támogatást nyújtó szervek, tudományos minősítő bizottságok és minisztériumok) általi megítélésünket illetően is.

A Csepeli György és szerzőtársai által írott tanulmány lehetséges következményeinek komor értelmezésére erősen rányomják bélyegüket saját hazai tapasztalataim. Talán nem érdektelen, ha megpróbálom elmagyarázni, miért feltételezem, hogy Szlovákiában nem láthat napvilágot egy ilyen mélyreható és következetes elemzés.

Mindazon tényezők, melyekről azt állítják, hogy hozzájárultak a kelet-európai társadalomtudományokon elhatalmasodott „szerzett immunhiányos tünetegyütteshez”, úgy tűnik, Szlovákiában is „működnek”. A szlovák szociológiának azonban egyéb sajátosságai is vannak. A szerzők megállapítják, hogy a kelet-európai tudóstársadalom szétagolt állapotban van („a gyanakvás és bizalmatlanság történelmi öröksége folytán”, illetve mivel tagjai „arra vannak kárhóztatva, hogy egymással versengjenek ... díjakért”). A szlovák szociológiának mindemellett még azzal a krónikus jelenséggel is szembe kell néznie, hogy a hazai tudósok nem ismerik egymás munkáját, és nincs meg a kritikai visszacsatolás. Mint már utaltam rá, a szlovák szociológusok között az a nézet uralkodik, hogy megszüntünk intellektuális közösségként létezni. Az újraélesztésre – pontosabban egy, a változásokról, illetve a szakmánk jelenlegi helyzetéről szóló vita beindítására – irányuló kísérletek kudarcot vallottak.¹

Noha a mi szociológiánk problémájával foglalkozók nem törekedtek teljes számvetésre, mégis hasznos összevetni az ő szempontjaikat a Csepeli György és társai által hangsúlyozottakkal. Először is: kritikájuk nem a tudományos munka anyagi feltételeinek romlását vette célba (a nyilvánvaló szegénység a nyilvános megvitatáshoz egyrészt érdektelen, másrészt kényelmetlen téma). Sokkal életszerűbb problémának tűnik az, „hogyan birkóztak meg szociológusaink azzal az új helyzettel, amelyben szabadon megválaszthatók azok az elméleti perspektívák, amelyekre – tekintettel a szlovák szociológia még mindig parlagon heverő földjére – munkájukhoz szükségük van” (Sopóci 1993). Sopóci, amikor aszerint osztályozza a szlovák szociológusokat, hogy „milyen elismert elméleti megközelítéseket tudnak jelenleg alkalmazni a kutatásaikban”, fölismeri, hogy azok vannak a legtöbben, „akik főként azzal tűnnek ki, hogy nincs semmiféle tudatos elméleti perspektívájuk, illetve azzal a nyilvánvaló érzésükkel, hogy megvannak enélkül is”. Szerinte egyeseknél összefügg egymással az elméleti keretek iránti megvetés és a nemzetközi kutatási projektekben való részvétel: „Nyugati kollégáink manapság pontosan ezeket a szociológusokat értékeli rendkívül nagyra – sajnos főként mint olcsó laboratóriumi segéderőt, amely hajlandó elvégezni a szociológiai segédmunkát. Különös, de a mi körülményeink között a nemzetközi kutatásokban való részvételt még ebben a formában is nagy becsben tartják” (Sopóci 1993).

---

¹ Ebben a témában Ján Sopóci írta az első tanulmányt 1993 elején. Sopóci vitaindítónak szánta dolgozatát, amely több, a szociológiai kutatás helyzetét megkérdőjelező pontot tartalmazott. A legfőbb kritika arra az ürre irányult, amely a marxista-leninista ideológiai, illetve elméleti keretek fölbomlása, valamint a kommunikáció hiánya miatt alakult ki. A *Sociologický zápisník* (Szociológiai Napló, a Szociológiai Intézet és a Szlovák Szociológiai Egyesület által kiadott közlöny) szerkesztője elküldte a tanulmányt tíz elismert szlovák szociológusnak azzal a kéréssel, hogy írják meg észrevételeiket. Csúpan egyikük válaszolt (Roško 1993). Noha a közlönyben mindkét dolgozatot leközölték, és elküldték a Szlovák Szociológiai Egyesület minden tagjának, továbbá az összes kutató és oktató intézménynek, senki nem érzett késztetést arra, hogy reagáljon a vitaindítóra vagy a kölcsönös elszigeteltségünkre vonatkozó kritikára. Sopóci 1995 tavaszán több kollégájával együtt *workshopot* rendezett „A szlovák szociológia elméleti sokszínűsége” címmel. Több csatlakozó tanulmány később megjelent a *Sociologický zápisník*-ben (Szociológiai Napló, 2. szám) és a *Sociológia* című folyóiratban (4. szám). Bár a *workshop*nak alapos hírvetést csináltak, az előadásoknak a szervezőkön kívül nem volt más közönsége.

A kritika egy másik ága (Roško 1993; Köverová 1995) a politikai és a szakmai szerep közötti konfliktusok problémájára összpontosít. Roško szerint „[a] szlovák szociológusok körében tapasztalható kölcsönös elidegenedés nem az (eltérő) elméleti perspektívákból és nem magának a szociológiai munkának az eltérő felfogásából ered, hanem a politikai nézetkülönbségekből. Különböző politikai pártok tagjaiként képtelenek vagyunk arra, hogy megadjuk egymásnak a tiszteletet, ezért szakemberekként is semmibe vesszük egymást.”² Štefánia Köverová a szociológus elit és a tudóstársadalom többi része közötti kommunikációs problémát a szakmai és politikai érdek keverésének (konkrétan: 1989 előtt ellenállás a szocialista rendszerrel szemben, azután pedig politikai aktivitás) következményeként tárgyalja (Köverová 1995). Sőt, ennél tovább is megy, és azt állítja, hogy az az elzárkózás a kommunikáció elől, amely a nemzetközi kapcsolataik alapján jól ismert kollégák körében egyértelműen tapasztalható, nagy valószínűséggel abból az igyekezetből fakad, hogy megvédjék „saját aranyforrásaikat a konkurens aranyásóktól”. Azok a célzások, amelyeket Köverová tesz a nyugati kapcsolatokra és anyagi forrásokra vonatkozó információk feltékeny őrzését illetően, a (kelet–nyugati) együttműködés előnyeibe vetett általános hitet fejezik ki. Ez a hit a kommunikáció hiányának forrása s egyszersmind eredménye is. Ezt a hitet az a nyilvánvaló törekvés élteti és konzerválja, hogy a nemzetközi együttműködésben szerzett pozitív és negatív tapasztalatokat egyaránt eltitkoljuk. A hallgatás ma uralkodó körülményei között – ahol még az enyhe kizsákmányolást is titkolni illik – az ilyen alárendeltséget és alacsonyabb rendűséget megtapasztalt tudósok arra a sorsra „ítéltettek”, hogy tapasztalataikat a nyugati kutatókkal való egyenrangúságuk bizonyításának személyes kudarcaként és/vagy saját szakmai tehetetlenségükként értelmezzék.

A szlovák szociológus közösség széttagoltságának nyilvános magyarázata azonban inkább a nemzetközi együttműködés időigényes voltára mutat rá, és nem a belső versengésre, valamint a szolidaritás hiányára. Az olyan figyelmeztetésekre, hogy a nyílt vitára alkalmas teret (ahogyan a szociológiai egyesületet, illetve az egyetemet is) a pusztulás veszélye fenyegeti, gyakran optimista reakciók érkeznek; a kritikusoknak azt tanácsolják, hogy a hazai szociológiai viták iránti csökkenő érdeklődést tekintsek a szociológiai eszmecsere nemzetközi terébe való sikeres betörés és beilleszkedés természetes velejárójának.³

A szlovák szociológusok közötti kommunikáció megszűnésének egy másik tényezője a hazai kutatási programok erőteljes tematikus szóródása. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy mindegyik szlovák szociológusnak (vagy néhány tagból álló kutatócsoportnak) megvan a maga egyéni szociológiai kutatási területe, illetve a szociológián belüli saját szakterülete.⁴

---

2 Roško itt a Csepeli György és szerzőtársai által „A kelet-európai értelmiségiek hagyományos küldetése” cím alatt vizsgált problémával foglalkozik. Roško azonban Csepelitől és szerzőtársaitól eltérően, akik úgy vélik, hogy a tudósok körének kimerülését és a klasszikus értelmiségi szerep megváltozását a politikában való részvétel okozta, azzal foglalkozik, miképpen tolatkodhatott be az elfogultság a szociológiai elemzés lényegébe, és hogyan fejthette ki fragmentáló hatását a szociológiai közösségre. Figyelemre méltó, hogy Roško – aki a szakmai kommunikáció megerősítésének szükségességét tartja szem előtt – üdvözlö az értelmiségiek kényszerű visszatérését a politika birodalmából. Szlovákiában szinte ugyanúgy ment végbe ez a visszatérés, mint Magyarországon, csak – az eltérő választási periódusok miatt – két évvel korábban.

3 Annak dacára, hogy sok kolléga hosszú időn át részt vett nemzetközi kutatási programokban, szakfolyóiratunk szerkesztőjének még mindig várnia kell a valamelyik szlovák szociológus és nyugati szerzőtársa által írt első tanulmányra. Ez arra utal, hogy „a szlovák szociológiának a nemzetközi szociológiába való beépülése” inkább talán csak nyelvi fordulat, semmint „a dolgok valódi állásának” jellemzése.

4 Nemrég fölkeresett egy kollégánót, aki azért jött, hogy meggyőződjék arról, nem sértődöm-e meg, ha olyan kutatási témát választ, amely közel áll ahhoz, amin én dolgozom. Ez a személyes tapasztalat arra vall, hogy a szociológia széttagolódását és a tématerületek monopolizációját már nem tartjuk kóros vonásnak, hanem kezdjük normának tekinteni.

Ebben a helyzetben ésszerűnek tűnik az a gondolat, hogy amennyiben a tudós feladata az, hogy megvédje saját szociológiai szakterületét (amely lehet pl. az ifjúságszociológia vagy a társadalmi rétegződés), úgy a szakemberek kénytelenek visszacsatolást keresni saját tudományos munkájukra a hazai szociológus társadalmon belül, de a nemzetközi közösség keretei között. Másfelől a szlovák szociológia túlszakosodása és tematikus szétforgácsolódása kétségtelenül a nyugati kutatási projektekből való részvételi lehetőségek eredménye. A szlovák szociológiai produktumok célpiacának ma hallgatólágyan a nyugati kollégák elvárásait tekintjük, és nem a hazai értelmiségi közösség igényeinek próbálunk megfelelni.

A tudományos intézmények merevsége?

Csepeli György és szerzőtársai tanulmányának az a része, amely a hazai intézmények merevségével foglalkozik (ami a tehetséges fiatal tudósok elvesztéséhez vezet), kevésbé mérhető össze a szlovákiai helyzettel. Nagyon prózai oka van annak, hogy a fiatal tudósok csekély érdeklődést tanúsítanak a bölcsészdoktori fokozat elnyerésére kiírt éves pályázaton való részvétel iránt: a följánlott ösztöndíj nem elegendő megélhetési költségeik fedezésére. Ez a körülmény azonban kívül esik a „rideg és gonosz” akadémikusok hatáskörén, s az egész közszolgálati szektorra kiterjedő bérszabályozási rendszerrel függ össze, amelynek célja az infláció veszélyének csökkentése. A Szlovák Tudományos Ösztöndíjtanács 1991 óta tölti be a független kutatások finanszírozói szerepét. A szervezetnek nyújtott állami költségvetési támogatás azonban egyre csökken, ezért a támogatottak nyugati kutatási programokban való részvétel és támogatás nélkül rendszerint nem tudnák teljesíteni kutatási tervüket. (Így van ez a természettudományok és a bölcsészettudományok terén egyaránt.) A hazai szervek által adományozott ösztöndíjak semmiképpen sem elegendőek az utazási költségek, a felszerelés stb. fedezésére.

Ez a pénzügyi helyzet egy újfajta fejlődést indított el. Az utóbbi öt évben a nemzetközi együttműködésben való részvétel (pontosabban a külföldi anyagi támogatás megszerzésének képessége) fontos kritériummá vált az ösztöndíjra pályázók és a kutató intézmények szakmai megítélésében. Ennek a kritériumnak nem csupán az a szerepe, hogy a hazai tudósokat munkájuk minőségének javítására ösztönözze, hanem az is, hogy csökkentse a hazai finanszírozásra nehezedő nyomást. A szakmai rátermettség megítélésében mára már fontos szempont lett az a képesség, hogy egy tudós meg tudja-e szerezni a külföldi partnerektől a kiutazáshoz vagy a terepen végzett kutatáshoz szükséges anyagi támogatást. A hazai támogató források kiapadásával, illetve annak hallgatólágyan elismerésével, hogy most a tudományok technikai bázisának pusztá újratermelése a legégetőbb feladat, a tudományos rátermettség kritériumai szemmel láthatóan megszelídültek. A nemzetközi együttműködésben elért eredményeket ezért nem csupán a publikációk mennyiségében és a rájuk történő hivatkozások mutatószámában mérik és ítélik meg, hanem abban is, hogy mennyire képesek a társadalomtudósok maguk fedezni a költségeiket, illetve mennyire jeleskednek abban, hogy munkahelyük számára technikai eszközöket, szoftvereket stb. szerezzenek meg (amelyek bizony sokszor inkompatibilisek).

Ilyen kedvezőtlen helyzetben még a nyugati „gyarmatosítók” által nyújtott legapróbb hozzájárulások is jelentős segítségnek számítanak. E tekintetben a megváltó nyugati gyarmatosítás készséges és önként történő elfogadásáról beszélhetünk. A technikai játékszerek és az utazás lehetősége – ami Szlovákiában még korántsem magától értetődő – olyan egyszerű és őszinte örömet vált ki, hogy nem helyes a nemzetközi együttműködés eredményeinek általános elismeréséről beszélni. Inkább a tudományos eredmény mibenlétének értelmezésében bekövetkezett változásról kell beszélnünk.

A hazai tudományos vitákban és a szociológiai reflexivitás növelésében tapasztalt legfontosabb gátló tényezőket a társadalomtudomány autonómiájának megsértésére irányuló, egyre erősödő külső kísérletek képezik. Más szóval, a szlovák szociológia produktumait gyakran vitatják államférfiak és a kegyeiket kereső újságírók. A (Csepeli György és szerzőtársai által elemzett) nemzetközi összehasonlító projektek által föltárt tényeknek már a puszta bemutatása is heves kritikai reakciókat vált ki a jelenlegi hatalmi elitből. A politikai kritika zömében az átalakulási folyamat összehasonlító elemzésére irányul, illetve az olyan adatok értelmezésére, amelyek bizonyos visszamaradottságot és megkésett átmenetet tükröznek Szlovákiában. Az ilyen kutatási programokat – csakúgy, mint a bennük részt vevő szlovák szociológusokat – szenvedélyesen kárhóztatják „a mi fiatal Szlovák Köztársaságunk jó hírnevének megsértéséért”. Nem ritka, hogy a szociológiai kutatásoknak a jelenlegi kormányzó elitehhez közel álló folyóiratokban megjelenő kritikája a Szlovákiára nézve károsnak minősített tudósokkal szembeni eljárásokra és intézkedésekre való felhívásokat tartalmaz.⁵ Egyes nyugati országokban talán nem keltenének nagy figyelmet az ilyen felhívások. A szlovák tudóstársadalomnak azonban (más volt szocialista országok tudósközösségeihez hasonlóan) ötvenéves tapasztalata van a politikai tisztogatások természetéről, amelyek gyakran szakmai, tudományos kritika képében jelentek meg. Ez a történelmi tapasztalat egyrészt azt a félelmet táplálja, hogy a tudományos érvekkel visszaélnék, másrészt csökkenti a hajlandóságot arra, hogy hasonló kritikai észrevételeket tegyünk, illetve hogy az összehasonlító modellek helyességét megvitassuk. Másfelől az ilyen kritikát a nemzetközi szociológus társadalom többsége az idegengyűlölet és az elszigetelődés egy olyan megnyilvánulásaként foghatja föl, amelyet azután a szakmai alkalmatlanság leplezésére használt álcának lehet tekinteni.

Biztos vagyok benne, hogy ha Szlovákiában egy, a Csepeli György és szerzőtársai által írott cikkhez hasonló akarnának megjelentetni, akkor a szerzőket azzal gyanúsítanák meg, hogy szorosan kötődnek a nacionalista politikai pártokhoz. Nyelvezetükben azonnal fölfedeznék a nacionalista, idegengyűlölő alapállás könnyen megfeythető, világos jeleit. A szlovák szóhasználatban ugyanis az olyan szavak, mint „janicsár” vagy „renegát”, a közmegevetés legélesebb kifejezései közé tartoznak; csak olyan szónokok használják őket, akik „a mi fiatal Szlovákiánk” ellenségeinek fölkutatását tekintik küldetésüknek. A „janicsár” szót – politikai melléköngéje miatt – a tudományos szövegekben még ártatlan metaforaként sem tűrik meg.

---

⁵ Lásd például Julius Handžáriknak a Szlovák Írók Egyesületének vezető folyóiratában megjelent tanulmányát, amelyben a „Szlovákia – 1994-es választások – Okok – Eredmények – Kilátások” címmel megrendezett szociológiai és politikatudományi konferenciával kapcsolatos benyomásait adja közre (Handžárik 1994). E tanulmánynak már a főcímében is („Zavaros fecsegés – részben idiotizmusból, de főleg külföldi pénzért”) a külföldi együttműködéssel kapcsolatos régi gyanakvás sűrűsödik össze. Nem csupán azt bizonygatja, hogy a szlovák átalakulás kritikai elemzése a kutatások külföldi finanszírozásának közvetlen következménye, de záró megjegyzéseiben egyenesen azt tanácsolja az Oktatási és Tudományos Minisztériumnak, hogy „kétszer is gondolja meg”, kinek ad engedélyt a szlovák egyetemeken és a Tudományos Akadémián végzendő munkára.

Bár ilyen tudósok elbocsátására tett kísérletekről nincs tudomásunk, 1995-ben az Oktatási és Tudományos Minisztérium úgy döntött, hogy az új kutatási programok finanszírozását későbbre halasztja, mondván, előbb „meg kell ismerkednie velük”. Hiába nyerték el a Szlovák Ösztöndíjtanács támogatását, e kutatási projekteknek még mindig várniuk kell a végső döntésre. A szlovák kormány ülésén (csak 1995. szeptember 26-án) terjesztették elő őket, hogy ott mondják ki az „alkalmasságukra” vonatkozó ítéletet. A kormány a programot ismertető anyagot nem találta teljesnek, és visszaadta további tökéletesítésre.

Az önbizalomhoz való jog

Hogy megvilágítsam az elméleti munka helyzetét a szlovák szociológiában, visszatérek a Sopóci által használt „parlagon heverő föld” metaforához (Sopóci 1993). Ez a metafora, valamint az, ahogyan hangsúlyozza, mennyire fontos, hogy a szlovák szociológia másfajta (nem marxista) elméleti megközelítéseket vegyen át és alkalmazzon, ellentétben áll Csepeli György és szerzőtársai azon állításaival, miszerint a kelet-európai társadalomtudományoknak az az egyedülálló kutatói apparátusa, amely a nyugati gyarmatosítás előtt létezhetett, most összeomlik. A szlovák szociológus társadalom egyaránt tudatában van a saját,⁶ illetve a szlovák társadalom kicsinségének. A „kicsinség” távolról sem a népesség pusztá számokban kifejezett méretét jelenti, inkább a nemzeti értelmiség rátermettségébe és kreativitásába vetett hit és bizalom mértékét jelzi. A „kicsinség” elfogadását történelmi tapasztalatok táplálják, illetve az az öröklött szemlélet, mely szerint egy ilyen kis társadalom csak úgy változhat és modernizálódhat, ha külső mintákat vesz át, és pedig nem csupán a gazdaság és a technika, hanem a kultúra terén is. Ez az intellektuális tradíció tette a szlovák értelmiséget egyfelől nyitottabbá, rugalmasabbá, fogékonyra a külföldi eszmékre, másfelől viszont ettől vált bizonytalanabbá a független gondolkodáshoz való jogát illetően. A saját kulturális hagyományaink alaposabb megismerésére való felhívásokat a legjobb esetben is a romantikusok hatásaként értelmezzük. Ez az intellektuális tradíció jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy ennyire készségesen és önként fogadjuk el a szlovák társadalomtudomány nyugati gyarmatosítását.

Kelet-európai kommunikáció

Nagyon helyeslem, hogy Csepeli György és szerzőtársai megpróbálnak rámutatni a kelet-európai tudóstársadalom széttagoltságának negatív hatásaira. Nekem azonban úgy tűnik, hogy az ún. hagyományos bizalmatlanságot és a nyelvi akadályokat elsősorban az anyagi nyomorúság konzerválja. Ez a nyomorúság táplálja azt az újfajta bizalmatlanságot is, amely ahhoz a szilárd meggyőződésünkhöz kötődik, hogy egymással versengünk a nyugati finanszírozásért.⁷

Bár a közép-európai együttműködés felélesztésének pozitív hatásait is el tudom képzelni, nem vagyok nagyon optimista. Először is: egy szélesebb kooperációban megvalósítandó

---

6 Jelenleg alig több mint ötven olyan szociológus van, aki továbbra is aktívan dolgozik a szociológiai szakfolyóiratnak. 1964 óta azonban – amikor a Comenius Egyetemen újból bevezették a szociológia oktatását – több mint hatszáz diák végezte el a szociológia szakot. Ehhez a számhoz hozzá kell adnunk annak az egyéb társadalomtudományi szakokon végzett több tucat diplomásnak a számát, akik a hatvanas és hetvenes években szociológussá képezték át magukat. A fiatal, tehetséges tudósok beáramlásával ugyanaz a probléma, amit általánosságban Csepeli György és szerzőtársai is leírtak. Nálunk azonban az idősebb tudósok nem tekintenek gyanakvással arra a néhány fiatal kollégára, akik nyugati országokban részesülhettek posztgraduális képzésben. Ellenkezőleg: a tudományos intézmények éppen hogy tisztelettel és reménykedve tekintenek rájuk, és igyekeznek megnyerni őket az egyetemi vagy tudományos munka számára. De sajnos csak a hátukat láthatják, mivel ők a magánpiaci munkahelyek vagy alapítványok felé menetelnek, ahol nincs idejük elméleti hitvallások kialakítására.

7 Ez a kollektív meggyőződés részben azokra a tapasztalatokra épül, amelyeket a szlovák szociológusok a nyugati kutatókkal kapcsolatban szereztek, akiknek az a szokásuk, hogy a cseh kutatóintézetekhez fordulnak, és őket kéri meg a mindkét köztársaságra vonatkozó vizsgálatok elvégzésére. A szlovák szociológusoknak azon hiedelmére, miszerint a többi posztkommunista ország társadalomtudósai sokkal nagyobb hasznot húznak a kelet–nyugati együttműködésből, jellemző egyik kollégám megjegyzése, aki, miután elolvasta Csepeliék tanulmányát, így szólt: „Alig tudom elhinni, hogy a szerzők magyarok. Azt hiszem, ők sokkal jobban csinálták! Sokkal sikeresebbnek kell lenniük a nyugati forrásokból való pénzszerzésben!”

projekt nem tűnik reálisnak, ha nem kap támogatást egy harmadik résztvevőtől, vagyis egy nyugati finanszírozó szertől. Másodsor: túlságosan nagyra törőnek tűnik a gondolat, hogy az az értelmiségi közösség, amely jelenleg a pusztá fennmaradásért küzd, képes volna ellenállni annak az általánosabb szociológiai tendenciának, amely az egyszerű adatok és az elemzés felé, vagyis a felé a szó szerint értelmezett „fényképező tudomány” felé orientálódik, amelyre például Raymond Boudon is fölhívta a figyelmet (Boudon 1993). Boudon megmutatta, hogy azoknak a problémáknak egy jelentős része, amelyekkel a társadalomtudományoknak a posztkommunista országokban szembe kell nézniük, a szociológia társadalmi helyzetében bekövetkezett általános eltolódással van összefüggésben. A Csepeli György és szerzőtársai által leírt homályos javaslatok a kulturális szféra intézményi változásait illetően (privatizáció, a tudományos akadémiák monopóliumának fölszámolása) nem jogosítanak fel nagy reményekre a tekintetben, hogy helyzetünkben lényegesebb változások is történhetnek. Még ha hazai pénzben rendesen megfizetnének is bennünket, még ebben a valószínűtlen esetben is azok lennének a „szociológiai termelés” legfőbb fogyasztói, akiket az „adatok”, vagyis a „nagy tudomány” produktumai érdekelnek; a szociológiai produktumok hazai piacának „láthatatlan keze” pedig az adatgyűjtő szerepébe tessékel bennünket. A szlovák gyakorlat, amelyből hiányzik a kollégák szövegeinek elolvasása és megvitatása iránti kölcsönös érdeklődés, nem ad alapot a szociológiai produktumok (éspedig talán nem a „nagy tudomány” képére formált produktumok) egyfajta alternatív (intellektuális) piacának megteremtéséhez. Csepeli Györgyöt és szerzőtársait mégis köszönet illeti provokatív dolgozatukért. Kezdek valami halvány kis reményt érezni, hogy egyszer talán majd képesek leszünk egy ilyen piacot létrehozni Közép-Európa tágasabb vidékein. Úgy tűnik, az első lépést már megtettük.

Boross Anna fordítása

Hivatkozott irodalom

- Boudon, Raymond (1993): European Sociology: Identity Lost? In *Sociology in Europe in Search of Identity. Special Edition for the 13th ISA Congress in Bielefeld*. Brigitta Nedelmann és Piotr Sztomka szerk. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Handžárik, Julius (1994): Zmätené bľabotanie alebo čiastočne z ľlbosti a hlavne za cizí peníze. (Confused babbling – or partly from idiocy and mainly for foreign money.) In *Literárny týdeník*, december 2.
- Köverová, Štefánia (1995): Dve poznámky k legitimizácii profesionálneho konania slovenských sociológov (Two Comments on Legitimizing the Professional Behavior of Slovak Sociologists). In *Sociologicky zápisník, bulletin Sociologického ústavu SAV a Slovenskej sociologickej asociácie*. Bratislava, 2. szám
- Roško, Robert (1993): Poznámky k „Quo vadis, slovenská sociológia?” (Comments on „Quo vadis, Slovak sociology?”). In *Sociologicky zápisník, bulletin Sociologického ústavu SAV a Slovenskej sociologickej asociácie*. Bratislava, 3. szám
- Sopóci, Ján (1993): Quo vadis, slovenská sociológia (Quo vadis, Slovak sociology)? In *Sociologicky zápisník, bulletin Sociologického ústavu SAV a Slovenskej sociologickej asociácie*. Bratislava, 3. szám.
- Turčan, Ľudovít (1992): Kontinuita a diskontinuita v rozvoji domácej sociologickej tradície v 20. storočí (Developmental Continuity and Discontinuity in Slovak Sociological Tradition in the 20th Century). In *Sociologicky zápisník, bulletin Sociologického ústavu SAV a Slovenskej sociologickej asociácie*. Bratislava, 4. szám.